

kind & samenleving

maart 2016

editie 10

Foto: Diego Franssens

QuaJong

Inhoudstafel

[@kindsamenleving](#)

www.k-s.be

<u>Edito: zet die voordeur open</u>	3
<u>Het is een feest om hier te wonen</u> <u>Evenementen hebben vaak een grote betekenis voor kinderen</u>	5
<u>Waar waren we gebleven?</u> <u>Over leesgrotten en bladwijzers</u>	7
<u>Oefenen in veerkracht</u> <u>TOPspel is een nieuw programma in lagere scholen</u>	10
<u>Schaamt gij u niet?</u> <u>Over de stiltste emotie, bij kinderen en in de opvoeding</u>	13
<u>Weg met de koer, lang leve de speelplaats</u> <u>Maak er spel van!</u>	16
<u>Colofon</u>	18

Zet die voordeur open!

Als kind was ik een huismus. Mij kon je geen groter plezier doen dan door me een boek in een verdoken hoekje te laten lezen. Zomer of winter, dat deed er niet toe. En toch herinner ik me ook zomerse zwerftochten met mijn jongere broer, die een stuk avontuurlijker was ingesteld dan ikzelf. Een expeditie naar de Zwarte Beek in de velden achter ons huis. (Stel u niet te veel voor van die Zwarte Beek. Maar ze klonk wel dreigend genoeg om er in hoofdletters over te denken.) Een cowboy-indianenspel in het bos aan het einde van de dreef. Of we gingen op bezoek bij die ene oude buurvrouw die 300 meter verder woonde. Er waren ook landerige namiddagen vol verveling. Er valt niet altijd veel te beleven, in zo'n lintbebouwing in een ietwat saai dorp.

Punt is: mijn ouders stuurden me gewoon naar buiten. Ik was daar lang niet altijd mee gediend, maar het maakte wel deel uit van mijn wereld. Die wereld was voor mij als kind al stukken groter dan de vierkante meters waarop ons huis en de school stonden. Zowel dat buiten 'moeten' spelen als het boeken lezen hebben mijn wereld vergroot. Intussen is mijn idee van een toffe teambuildingsdag samen gaan raften in een wildwaterrivier. Ik denk dat dat mee dankzij die zwerftochten met mijn broer is.

Al bij al had ik een 'ruime kindertijd', zoals Daniel Raven-Ellison het omschrijft in zijn essay "[London's empty Childhood](#)". We moeten onze kindertijd niet zien als een periode die overgaat¹, maar als een ruimte, bepleit Raven-Ellison. Een ruimte waarin kinderen ruimte én tijd krijgen om te spelen, te groeien, te leren en actief te zijn. Zo bekeken is er in Londen nu een overvloed aan 'lege kindertijd'. Als je naar een park gaat, kan je blijkbaar meer vogels tellen dan loslopende kinderen.

Dat is dus waar wij voor willen gaan: voor meer ruime kindertijd. Vorig jaar lanceerden we ons manifest '[bevrijd de speeltijger](#)'. Een poster met stoute suggesties voor kinderen, en een tekst met de visie daarachter. De laatste tientallen jaren is het gewone, 'vrije' buitenspelen heel sterk afgenomen, stelden we vast in het onderzoek Buitenspelen! Daarmee doen onze kinderen verlies, maar ook onze samenleving. We boeten in aan samenlevingskwaliteit, en we ontnemen onze kinderen ruimte. Ruimte om te spelen, ruimte om te ontdekken, ruimte om contact te maken met hun omgeving.

Dergelijke ontwikkelingen omkeren, dat vraagt

¹ Met dank aan de onvolprezen Guus Kuijer voor deze formulering

wel wat inspanning en moed, op heel wat fronten. Gemeentebesturen kunnen daar een grote rol in spelen. Maar niet alle gemeenten zien er hetzelfde uit of hebben dezelfde middelen. We werkten tot voor enkele jaren vooral samen met grotere steden. De laatste jaren gingen we na wat zo'n buitenspeelruimte kan betekenen in een landelijke gemeente of in de nevelstad, dat gebied dat noch stad noch platteland is.

Dat is een belangrijke start. Maar. We zijn het nu blijkbaar zo gewoon geworden dat kinderen aan de hand van ouders naar buiten komen, dat er toch wel iets meer nodig is dan een visionair gemeentebestuur. Volwassenen zijn gatekeepers, enablers en disablers voor buiten spelende kinderen. En dat is niet simpel. Je zal maar eens die moeder zijn die haar kind zonder begeleiding buitenlaat, waarna dat kind een ongeluk krijgt. Of je zal maar erg drukke werkdagen hebben en weinig ruimte om ook nog met de kinderen buiten te gaan spelen. Je zal maar dag in dag uit op de drempel van je raam twee kussende tieners aantreffen. En toch. We moeten ze af en toe laten gaan, we moeten

ze af en toe naar buiten sturen, we moeten ze af en toe onder hun voeten geven.

Mijn jongste van drie vraagt nu elke keer als we buiten zijn: "Mama, mag ik lopen"? "Ja, maar als ik stop zeg moet je stoppen hé. En je moet aan de kant van de huizen lopen!" Dat wordt dan een spelletje. "Nog niet stop zeggen, hé mama!" Elke keer als ze een hoek nadert, begint mijn hart in mijn keel te bonzen. Maar ze stopt wel, ondanks alle eigenzinnigheid in dat kleine lichaam. Het liefst zou ik haar vastplakken aan mijn hand, want met haar kan ik nog afspreken dat ze stopt. Met de omgeving kan ik dat veel minder. En zal ze wel altijd luisteren? Zal ze het zelf wel zien? Dat is dus wat wij nu te doen hebben. De grenzen van wat we mogelijk achten nog een klein beetje meer oprekken. Zo wil ik de speeltijger in haar de kans geven om naar buiten te komen.

An Piessens

Het is een feest om hier te wonen!

Evenementen versterken het thuisgevoel

Je thuis voelen in je buurt, hoe gaat dat? Je woont er, je bent er, je kent de mensen en de plekken. Je familie en je vrienden zijn er en er is, met een beetje geluk, van alles bij de hand: een jeugdbeweging of twee, de sportclub om de hoek, de school. Toch opvallend: ook feesten en evenementen spelen voor kinderen een grote rol.

Door Johan Meire; foto's: team Kind & Samenleving

Je thuis voelen vraagt om plekken die je kent, die je gebruikt en waar je mag zijn. Door ter plekke te spelen, bewegen en rondhangen, eigenen kinderen zich die plaatsen toe en behoren ze tot hun buurt of wijk. Voor kinderen liggen betekenisvolle plekken ergens tussen de private en de publieke sfeer in: in een vertrouwde lokale sfeer waar de mensen hen kennen, waar ze vaak komen, waar ze mogen zijn.

Maar plekken en buurten gebeuren ook, door een wijkfeest, een speelstraat, een kermis, het carnaval, de Halloweenstoet: evenementen die de wijk tot leven brengen. Als kinderen het hebben over 'zich thuis voelen' in hun buurt of gemeente, appreciëren ze sterk die lokale evenementen, feesten die meestal niet alleen voor hen zijn bedoeld, maar de hele buurt samenbrengen. Ze laten toe dat buurtbewoners, en zeker de kinderen, zich die dag hun straat en wijk toe-eigenen. Hoe betekenisvol die evenementen zijn voor kinderen, wordt vaak onderschat. Als er lokale evenementen worden afgeschaft, kan dit zelden op veel begrip rekenen. 'Hoe kunnen we sociaal worden als alles afgeschaft wordt?' vroeg een van de kinderen zich hardop af tijdens een bevraging in een provinciestad.

Involvement in a community's cultural life is an important element of children's sense of belonging. (General Comment over Artikel 31 van het kinderrechtenverdrag over het recht op rust, vrije tijd, spel en cultuur)

HET IS HIER 'ONS' CARNAVAL

Evenementen geven betekenis aan plekken, zelfs als ze niet specifiek met die plek zelf verbonden zijn. Je kan overall carnaval vieren, maar het is wél 'ons' carnaval. Zo kunnen kinderen zich een feest als bijvoorbeeld Halloween toe-eigenen. Ook al komt het van over de oceaan, als er een eigen naam is, een eigen lied en een eigen jaarlijkse stoet, dan wordt Halloween een eigen traditie - zoals 'Waloween' in het dorp Walem:

'Nee, het moet niet allemaal zelf verzonnen zijn. Halloween is wel uitgevonden in Amerika, maar wij hebben ons Waloweenfeest. Dat hebben ze niet in Amerika. Wij hebben dat wel, en daar mogen we eigenlijk wel heel trots op zijn. Want we hebben ons eigen lied, we hebben dat zelf gemaakt, wij hebben

onze stoet, wij hebben een heel mooi feest. (...) Wij hebben daar onze eigen naam voor, dat is origineel. Ik ben eigenlijk wel een beetje trots dat wij een eigen naam hebben voor Halloween. Dat is onze kleine traditie eigenlijk [kinderen uit het vijfde leerjaar].'

Een feest krijgt meer betekenis als het op verschillende manieren en plaatsen wordt gevierd. Zoals plekken in je buurt niet alleen publiek zijn, maar ook opgenomen worden in een lokale sfeer, zo zijn ook feesten als Carnaval of Halloween tegelijk publiek en lokaal. Ze geven kinderen houvast om hun lokale sfeer tijdelijk uit te breiden of intenser te beleven. Een feest als Halloween of carnaval zet daar meer toe aan dan een wijkfeest of een speelstraat, omdat het een meer uitdagende betekenis in zich draagt. Als verhevigde momenten van samenzijn versterken ze het samenleven. Ze leggen contact tussen wie toekijkt en wie deelneemt, en vaak doen ze die rollen ook in elkaar overlopen. Je kunt immers gewoon deelnemen én performen: meelopen in de stoet, maar je ook verkleden, mensen doen lachen of doen schrikken. Als deelnemer bèn je ook grotendeels het evenement.

"DAN BEN JE ZO ALLEMAAL BIJ ELKAAR"

Evenementen of tradities in een buurt gebeuren niet 'zomaar'. Ze vragen inspanningen. Steden of gemeenten én meer lokale spelers zorgen ervoor dat ze écht plaatsvinden, telkens weer. Het jaarlijks terugkerende vaste stramien van het carnaval of de Halloweenstoet maakt het voor kinderen haast vanzelfsprekend dat het evenement er is in hun buurt. 'Ik denk dat dat hier toch al tien jaar gebeurt in de wijk. Of meer. Ja, wij weten dat niet hé, wij leven nog maar tien jaar.'

Het belang van die wat meer formele organisatie is niet te onderschatten. Wat kinderen en families doen op straat- en buurtniveau (van deur tot deur gaan zingen 'met mijn broertjes en een paar geburen'), krijgt zo extra ondersteuning vanuit de gemeente, het buurthuis, de dorpsraad... Zij zorgen voor een stoet, een wedstrijd, promotie... Er zijn traditionele carnavalsgemeenten, er zijn steden zoals Oostende die lang sterk hebben geïnvesteerd in Halloweenvieringen (ook uit toeristisch oogpunt), of er is Mechelen, dat de Sint-Maartensviering dermate sterk ondersteunt dat ze in de stad weer springlevend is. Vraag kinderen er naar Sint-Maarten en ze beginnen spontaan het bijpassende liedje te zingen. 'Als wij het liedje zingen, dan ben je zo allemaal bij elkaar, en dat is wel leuk.'

Daarnaast springen de school, de jeugdbeweging, de voetbalclub... mee op de kar en vieren ze op hun manier Halloween of carnaval. 'Wij gaan met de Chiro naar het carnaval. En op school doen wij daar ook altijd iets rond.' 'Vorig jaar mochten wij met onze voetbalploeg verkleed komen naar het voetbal. Dan mochten we zo verkleed voetballen.' Ook al is carnaval er net zo goed voor de volwassenen, kinderen zijn wel de groep die op de meest uiteenlopende manieren wordt aangesproken: in de echte carnavalstoet, misschien in een apart kindercarnaval of een verkleed bezoek aan het rusthuis, met een feestje op school of in de sportclub, met verkleedkleden thuis...

Het evenement resoneert zo op allerlei manieren in de buurt, en dat maakt het delen ervan zoveel makkelijker. Overal komt het terug – maar telkens net iets anders. Het feest wordt daardoor nog meer van de buurt, en de buurt wordt van de kinderen.

Waar waren we gebleven?

Over leesgrotten en bladwijzers

Door Kaat Schaubroeck; foto's: team Kind & Samenleving, Ellen Rutgeers, Pixabay

"A childhood without books - that would be no childhood. That would be like being shut out from the enchanted place where you can go and find the rarest kind of joy."

Astrid Lindgren

Volwassenen schrijven graag over het belang van lezen: hoe dat bijdraagt aan de taalrijkdom van kinderen, hun logisch denkvermogen, hun discipline en algemene ontwikkeling. We discussiëren over de beste technieken om het hen te leren. We hebben het over leesstoornissen en AVI-niveaus, over motivatie en concentratie. Maar eigenlijk hebben we het verbazingwekkend weinig over hoe kinderen betoverd geraken door een verhaal.

Er is iets magisch aan lezende kinderen - en nee, niet alleen voor vermoeide ouders die merken dat het eindelijk stil is in huis. Kinderen lijken nog de kunst te verstaan om volledig in het verhaal te verdwijnen, veel meer dan volwassenen, afgeleid als die worden door alles wat er in het echt moet gebeuren. Vaak geven ze trouwens zelf ook aan dat ze er niet zijn, door zich te verschuilen in hun leesgrot: onder een tafel, onder een dekentje, in een tent, onder de kap van hun trui, of zelfs in een holletje onder de trap - als Harry Potter daar niet al zit, natuurlijk.

Als ze dan toch uit hun boek weg moeten, willen ze weten waar ze gebleven waren. Daar bestaan bladwijzers voor, maar die raken in de echte wereld altijd weer zoek. Gelukkig zijn er propjes, veertjes of tekeningen in de buurt die dienst kunnen doen. Iets gelijkaardigs zie je bij volwassenen: hun boeken zitten vol enveloppes, oude boodschappenlijstjes en zelfs bankafschriften. In die zin vertellen bladwijzers ons ook iets over het verschil tussen kleine en grote mensen, of weerspiegelen ze op zijn minst wat er het vaakst in hun buurt rondslingert.

1. OP DE PROPPEN

Een tekening of een stuk papier zijn de meest voor de hand liggende bladwijzers. Maar als je echt heel snel wil weten waar je zat, werkt een papierprop natuurlijk het allerbest.

2. IN DE PLOOI

In de categorie 'toegepaste kunst' zitten zelf versierde bladwijzers, zoals tekeningen en kunstig gevouwen origami-blaadjes die je helemaal tot in de plooi van het boek kunt schuiven. Minder kunstig is het ezelsoor, maar je kunt tenminste wél zien tot waar je alle vorige keren bent geraakt.

3. JA, HALLO

Tieners schrijven vervolgverhalen voor elkaar die ze dan in afleveringen kunnen lezen op hun smartphone, via Wattpad of een andere app. Vaak gaat het om fan fiction, waarin ze bijvoorbeeld een vervolg op The Hunger Games of Harry Potter bedenken. En ja, daar kan je ook een virtuele bladwijzer voor openen.

4. HANGBOEK

De stoelleuning lijkt wel speciaal bedacht om er een boek over te hangen. Varianten: boeken die ondersteboven onder de zetel worden gelegd, veilig uit het zicht van de roofzuchtige broers.

5. AL DE REST

Wat heb je het snelst bij de hand als je in bed leest? Een knuffel, een stukje stof, een viltenslang, de das van een pop. Overdag wordt er geswitcht naar stiften en penselen, bierviltjes, en een ventje van Playmobil. Of ook nog: boeken die je in boeken kunt schuiven. De voorraad tijdelijke bladwijzers is onuitputtelijk. Helaas zat er ook ergens een bananenschil bij, misschien in de hoop dat één of andere boef daarover uit zou glijden.

WEG VAN DE STAD

De Jeugdboekenweek, van 5 tot 20 maart, staat dit jaar helemaal in het teken van wonen, in de stad, op het platteland en ergens daar tussenin. Er wordt onder meer gedacht over samenwonen, gezonde lucht en druk verkeer. En uiteraard zijn er ook volop boekentips voor kinderen tot 12 jaar.

Info op www.jeugdboekenweek.be en in dit [filmpje als smaakmaker](#)

Beter voorkomen?

Veerkracht als middel voor preventie

Of het nu gaat om pesten, gezonde voeding of verslavingen: heel wat lagere en middelbare scholen zetten de laatste jaren in op preventie aan de hand van speelse programma's. Hoe werken die programma's? Zijn ze zinvol? En waar halen ze hun inspiratie vandaan? Voortaan nemen we telkens een van die programma's onder de loep. TOPSpel mag de reeks openen.

Door Hans Berten

Kun je kinderen van de lagere school al versterken als het gaat over drugsverslaving? Bij De Sleutel, dat zowel in preventie als hulpverlening over een stevige ervaring beschikt, geloven ze van wel. Met Unplugged bereikten ze al jaren de leerlingen van het middelbaar onderwijs, maar vanuit het inzicht dat persoonskenmerken een belangrijke rol spelen bij preventie, wilden ze actiever inzetten op de jongere leeftijdsgroepen. Daarom ontwikkelden ze [TOPspel](#), een programma waarvoor ze samenwerkten met de hogeschool Thomas More Antwerpen, KU Leuven en die Keure en dat net inzet op sociale vaardigheden in de lagere school: je mening durven zeggen, rekening houden met elkaar, leren omgaan met groepsdruk, zelfbeheersing. Onderzoek toont aan dat die vaardigheden op lange termijn leiden tot betere studieresultaten, minder schoolverlaters, pestgedrag, criminaliteit en verslavingsproblematiek. "Maar het programma gaat véél verder dan dat", zegt Inie Liekens, preventiemedewerker bij De Sleutel die het programma mee uitbouwde. "Op korte termijn leidt het bijvoorbeeld ook tot een beter klasklimaat en minder storend en agressief gedrag, en het bevordert taakgericht werken in de klas."

Wat is voor jou de kracht van dit programma?

Inie Liekens: "Dat je het zo flexibel kunt integreren in andere lessen, of dat nu Frans, geschiedenis of zelfs wiskunde is. Eén van de vaststellingen in het huidige onderwijslandschap is dat leerkrachten amper tijd over hebben. Hun takenpakket zit letterlijk volgepropt. Op onze rondvraag hoeveel tijd ze konden vrijmaken om te werken aan sociale vaardigheden, antwoordde de meerderheid: "een half tot 1 lesuur per maand" tot zelfs "helemaal geen tijd". Tegelijk investeren leerkrachten toch wel veel tijd in die sociale vaardigheden, omdat ze bijvoorbeeld brandjes moeten blussen. Ten slotte stelden we vast dat heel wat leerkrachten wel didactisch materiaal hebben, maar dat die boekjes

daar maar stof liggen te vergaren. Daarom hebben we TOPspel zo ontworpen dat er geen extra lestijden of lessenpakket voor nodig zijn.

Voor de ontwikkeling zijn we in de internationale literatuur gaan kijken naar wat er zoal voorhanden was. In de USA werken ze al meer dan 30 jaar met het Good Behavior Game. Dat programma kan op sterke empirische evidentie rekenen, en het spel bestaat in verschillende varianten. Op basis daarvan hebben we onze eigen variant geboetseerd, aangepast aan de Vlaamse schoolcultuur. Maar de basisprincipes van het spel blijven overeind."

Hoe werkt het?

“Voor de start van elk spel wordt de klas in teams verdeeld en elk team krijgt een aantal sterretjes. Daarna kiezen de leerlingen samen met de leerkracht aan welke 3 klasregels ze zullen werken. Wanneer één van de leerlingen een regel overtreedt, zal de leerkracht een sterretje wegnemen bij dit team, maar hij of zij besteedt verder geen aandacht aan het ongewenste gedrag. De leerkracht gaat wel positieve bekrachtiging en complimentjes geven aan leerlingen of teams die zich aan de regels houden. Alle teams die aan het eind van het spel nog minstens één sterretje over hebben, winnen.

De beloning voor de winnende teams wordt samen met de leerlingen bepaald. Dat hoeft niet veel te zijn. Vaak is een mopje van de leerkracht of 5 minuten langer spelen genoeg. Bovendien wordt de beloning na een tijd minder belangrijk en krijg je heel andere reacties: ‘Juf, gaan we dit in TOPspel spelen, dan verloopt het vlotter’, ‘Ik kan veel creatiever zijn in de klas als het rustig is, daarom speel ik graag TOPspel’. Er zijn ook kinderen die zeggen: ‘Juf, gaan we als beloning nog 5 min. verder TOPspel spelen, maar dan zonder beloning’. Zo verlegt de focus zich van een extrinsieke naar intrinsieke motivatie.”

Op welke vlakken verschilt TOPSpel dan van het Good Behavior Game?

"In Amerika hecht men nogal sterk aan het 'the winner takes it all'-principe. Groepjes worden meer tegen elkaar opgezet en er is een sterke klemtoon op blame and shame ("Simon, door jouw gedrag verliest jouw groepje een punt"). Dat hebben wij eruit gehaald. Wij willen meer belonend werken, minder straffen. De boodschap die wij erin gestopt hebben is: 'één voor allen, allen voor één'.

Ten slotte hebben we het aantal trainingen per leerkracht moeten beperken, omdat die Angelsaksische normen voor de Vlaamse scholen gewoon niet betaalbaar zijn. Wij geven 3 trainingen verspreid over het jaar, en daarnaast nog 2 coachingsmomenten per leerkracht. Wij trainen dus in de eerste plaats de leerkrachten, niet de kinderen."

Waarom moeten leerkrachten dan vooral getraind worden?

"Tijdens de coaching observeren wij hoe de leerkrachten het spel spelen, om hen vervolgens feedback te geven. En dan stellen we vast dat het positief bekrachtigen vaak het grootste werkpunt is. Wij hebben de reflex sanctionerend op te treden bij storend gedrag van kinderen, maar kinderen nemen dat snel over: ze zullen op hun beurt ook negatieve opmerkingen maken over anderen. De leerkracht heeft bijvoorbeeld een kaartje weggenomen bij een groepje, en zegt iets als: 'Simon, weet je waarom ik een kaartje heb weggenomen?' Simon zegt dan 'neen', en vervolgens vraagt de leerkracht het aan een andere leerling. Die zegt: 'Omdat Simon zat te wiebelen op zijn stoel'. Zo leer je een kind dus iets negatiefs te

zeggen over een ander kind. Dat Simon daarvoor 10 minuten heeft stilgezeten, wordt er niet bij gezegd. Dit is jammer, omdat mensen nood hebben aan die bevestiging."

In het spel mogen kinderen samen met de leerkracht beslissen over de regels. Staan leerkrachten daarvoor open?

"Dat is het tweede werkpunt: 'het teruggeven aan de kinderen'. Er zijn nog altijd leerkrachten die de beslissingsmacht graag bij zichzelf houden: 'ik bepaal de afspraken', 'ik zeg de beloning'. TOPSpel wil een platform bieden voor inspraak van kinderen. De eindbeslissing ligt weliswaar bij de leerkracht, maar kinderen zullen zich sneller houden aan beslissingen die ze mee hebben mogen bepalen. Het is vooral belangrijk dat kinderen weten wat van hen verwacht wordt in welke situatie. Bijvoorbeeld: wat is flink zitten in deze situatie? Voor kinderen is het zalig om dat wat doorgaans niet mag op bepaalde tijdstippen wel eens te kunnen doen. Onze leuze is: 'there is a time and place for everything'. Ook in het bepalen van de beloning oefenen kinderen hun sociale vaardigheden: ze leren rekening houden met elkaar en een stapje terug te zetten wanneer het niet hun type beloning is, ze leren hun eigen grenzen aan te geven, ze leren onderhandelen..."

Worden ouders hier ook bij betrokken?

"Wij zetten daar als organisatie niet op in, want wij worden maar gesubsidieerd om ondersteuning te bieden aan scholen. Momenteel staan scholen ook nog wat weigerachtig om hierover te communiceren naar de ouders, maar dat is omdat ze vaak nog in de experimenteerfase zitten. Ze willen eerst nog even de kat uit de boom kijken. In ons programma zit wel een link naar de ouders, met een introductieverhaaltje, brieven die ze kunnen sturen naar de ouders... We moedigen ouders aan zelf eens een TOPbriefje te schrijven ('Ik heb gezien dat jij je kamer opgeruimd hebt, en dat vond ik nu eens tof') en dit vervolgens mee te geven naar school. Dan komt het kind op school: 'Juf, ik heb een TOPbriefje meegekregen van thuis'. De leerkracht is ook enthousiast, en dat schept dan een grotere bereidheid bij het kind om het weer goed te doen op school."

SCHAAMT GIJ U NIET?

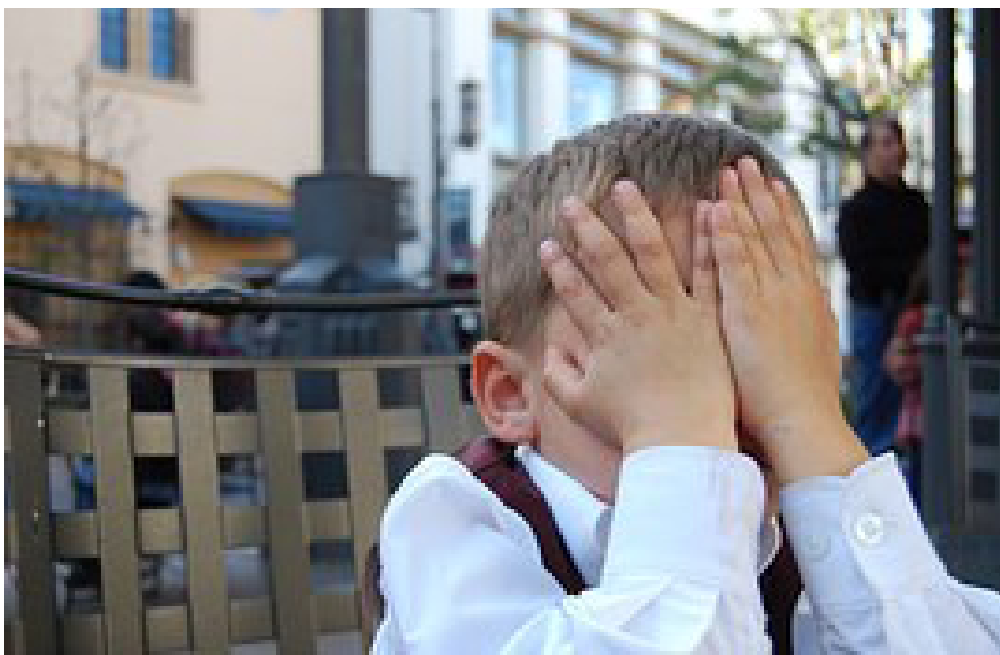
In het Gentse Ghislainmuseum loopt momenteel een tentoonstelling waarin schaamte in al haar facetten wordt belicht. Justine Rooze, studente pedagogische wetenschappen en stagiaire bij Kind & Samenleving, ging er langs en vroeg zich af: hoe zit dat eigenlijk bij kinderen?

Door Justine Rooze, m.m.v. Kaat Schaubroeck. Met dank aan professor Bart Soenens

Schaamte is een complexe emotie, die dicht aanleunt bij schuldgevoel, maar toch niet helemaal hetzelfde is. Bij schuldgevoel speelt het (al dan niet terechte) idee dat je een fout hebt gemaakt, en dat je die recht wilt zetten. Bij schaamte daarentegen heb je het gevoel dat je niet alleen iets verkeerd hebt gedaan, maar dat jij als persoon in een slecht daglicht staat. Je wilt dan niet zozeer iets rechtzetten, je wil het liefst verdwijnen. Daar komt de uitdrukking 'door de grond zakken van schaamte' vandaan.

"Andere mensen vinden mij niets en ze hebben nog gelijk ook", zo omschreef Patrick Allegaert, curator van de tentoonstelling, het gevoel op Radio 1. Socioloog Joop Goudsblom heeft schaamte daarom een 'sociale pijn' genoemd: het gaat om een gevoel van afwijzing en uitsluiting door de (vermeende) reacties van anderen. Hoewel het onbehaaglijke gevoel vanbinnen zit, wordt het dus veroorzaakt door de ogen van de buitenwereld.

Aan die blik ontsnappen is bijna onmogelijk. Op de tentoonstelling is bijvoorbeeld een getuigenis te zien van kunstenares Lauren Mofatt. Ze voelde zich niet langer bestand tegen de blikken die voortdurend op haar gericht waren en om daaraan te ontsnappen, maakte ze een masker. Het is een soort helm met een spiegel waardoor zij wel de buitenwereld kan zien, maar de blikken van anderen op hun eigen weerspiegeling botsen. De vraag is echter of je wel volledig kan ontsnappen aan schaamte: met die helm loopt Mofatt immers net extra in de kijker. Bovendien zit schaamte, na jaren van blootstelling aan de blik van anderen, vaak vanbinnen. Hierdoor kun je ook schamen wanneer je volledig alleen bent.

Schaamteloze baby's

Hoe zit dat nu bij kinderen? Aangezien schaamte gaat over je zelfbeeld en hoe anderen naar je kijken, kunnen zij die pas ervaren vanaf het einde van hun tweede levensjaar: ze moeten zich immers eerst bewust zijn van zichzelf, én van hoe anderen op hen reageren. In het begin zal de feedback die het kind krijgt vanuit zijn directe omgeving (ouders, juf of meester...) nog bepalend zijn voor de mate waarin het schaamte ervaart. Wanneer een ouder het gedrag van het kind belooft met een welgemeend 'Bravo!' zal het kind zich trots voelen. Als het hoort dat het niet flink is geweest, kunnen er emoties van schuld en schaamte ontstaan. In de loop van de kindertijd ontwikkelt de emotie zich geleidelijk, breidt ze zich uit naar een bredere kring van bliken, en wordt ze ook bepaald door hoe het kind zelf naar zijn omgeving kijkt, tot ze een hoogtepunt bereikt in de adolescentie: adolescenten zijn zeer zelfbewust, ze denken dat de hele wereld naar hen kijkt en voelen soms al schaamte wanneer ze met een puistje onder hun vrienden komen.

Ook wat we als beschamend ervaren, evolueert doorheen de kindertijd en zal verschillen afhankelijk van de persoonlijkheid. Jonge kinderen kennen nog geen lichamelijke schaamte: ze hebben er dan ook geen probleem mee om zonder kleren over het strand te rennen. Al snel willen ze zich echter bedekken en worden ze zich meer bewust van hun eigen lichaam en hoe dat overeenkomt, maar ook afwijkt van dat van andere kinderen. Ook sociale schaamte kunnen kinderen al vroeg ervaren. Schaamte omdat je in armoede leeft bijvoorbeeld, of omdat je gezin anders is dan andere gezinnen. "Dat is gewoon niet leuk dat iedereen kijkt", zei een van de jongeren die Kind & Samenleving interviewde voor het [onderzoek naar jonge mantelzorgers](#). "Ik vind dat erg om te zeggen, maar ik schaam mij daar dan wel een beetje voor, omdat ze zo kijken."

"Zo ken ik je niet, hoor"

Verschillende onderzoekers (o.a. Jessica Tracy en David Matsumoto) nemen aan dat de mogelijkheid om ons te schamen biologisch bepaald is, maar tegelijk is die emotie ten dele aangeleerd. De culturele context en de tijd spelen mee. Het is ook een misvatting dat wij steeds minder schaamte kennen: het is een grens waarover een maatschappij voortdurend onderhandelt. Die samenleving zal mensen ook beschamen. Ouders maken er, soms onbewust en subtiel, gebruik van om iets gedaan te krijgen van hun kinderen. Dan wordt

er iets gezegd als 'Zo ken ik je toch niet hoor,' 'Zo heeft mama je toch niet opgevoed?', of zelfs gewoon 'Schaamt gij u niet?' Het is vaak niet slecht bedoeld, maar geeft kinderen wel een slecht gevoel over zichzelf: de opmerking gaat immers over hen als persoon, en niet over hun gedrag. Ze lijkt ook te suggereren dat de liefde van hun opvoeders op het spel staat omdat ze niet goed genoeg zijn. Uit onderzoek blijkt dat ouders die de indruk geven dat hun liefde voorwaardelijk is het schaamtegevoel in de hand werken. Dat kunnen ze doen door zeer kritisch te zijn, maar ook overdreven positieve feedback kan dat effect hebben - met name als de feedback voornamelijk persoonsgericht is. Vaak willen ouders een kind met een laag zelfbeeld een hart onder de riem steken. Ze zeggen dan iets als 'je bent een echte artiest' wanneer het kind een mooie tekening gemaakt heeft. Of nog: 'je bent een echt genie,' wanneer het kind een goede wiskundetoets gemaakt heeft. Het probleem is dat een kind na een volgende, slechte toets zal concluderen dat het toch geen genie is, en zich zal schamen.

Ezelsoren en hashtags

Het beschamen kan natuurlijk ook publiekelijk, en dan snijdt het nog dieper. Zo kregen 'stoute' of 'domme' kinderen tot vroeg in de twintigste eeuw ezelsoren aangemeten of moesten ze buiten de school gaan staan met een schandbord rond hun nek: daarop stond dan 'domoor' of 'kwaaddoener' geschreven. Ook nu nog krijgt het publiek beschamen vaak een plaats op school, in hobbyclubs, in de opvoeding. Denk maar aan de trainer die vorig jaar onder vuur lag omdat hij elke week de 'slechtste' van zijn voetballertjes verplichtte om een T-shirt te dragen met het opschrift 'Lul van de week'.

Helaas zie je die trend ook steeds vaker op sociale media. In Amerika is het momenteel bijvoorbeeld in om kinderen publiek voor schut te zetten op sociale media. Het fenomeen heeft zelfs al een naam gekregen: digipunishment, of digitaal straffen. Vanuit de overtuiging dat gêne of schaamte helpen om kinderen met een schok van hun gedrag af te helpen, nemen sommige ouders foto's van hun kind, terwijl het een bordje om z'n nek draagt waarop staat wat het mispeuterd heeft ("Ik heb geld gestolen en zo ben ik niet opgevoed", "ik heb mijn haar zelf geknipt"). Die foto's worden dan met de hashtag #kidshaming verspreid. Er gaan intussen ook al tal van filmpjes met gelijkaardige straffen viraal. Een moeder achtervolgde haar spijbelende puber met een camera en zette de beelden vervolgens op Youtube. Een andere vrouw filmde haar dochter terwijl ze haar een uitbrander gaf omdat ze over haar leeftijd had

gelogen op Facebook. Ook dat filmpje werd vervolgens publiek gedeeld. We mogen die oude ezelsoren dan barbaars vinden, het is schokkend hoe snel het internet het oude schandbord her en der al heeft vervangen.

Een experiment met agressie

Hoewel schaamte zinvol kan zijn om gedrag bij te sturen, heeft ze ook een schaduwzijde. Ze kan kinderen afremmen in hun ontwikkeling, doordat ze zich in hun schulp terugtrekken, en ze kan zelfs leiden tot destructief gedrag. Er is immers ook een link met agressie. Hoe dit bij kinderen werkt, bleek bijvoorbeeld uit een experiment uitgevoerd door Sander Thomaes, een Nederlands onderzoeker die zich heeft onder meer verdiept in de relatie tussen zelfwaarde en agressie bij kinderen en jongeren. In het experiment kregen kinderen een computertaak voorgeschoteld, waarbij ze zagezegd tegen een tegenstander speelden. Wat ze niet wisten, was dat de computer eigenlijk automatisch bepaalde antwoorden gaf. Na de eerste ronde bleek het kind de verliezer. In de ene groep ging dit verliezen gepaard met een beschamende boodschap: de computer zei dat ze het zeer slecht gedaan hadden en er werd een ranking getoond waarbij het kind zich helemaal onderaan bevond. Kinderen in de controlegroep verloren ook, maar hier ging het verliezen niet gepaard met een beschamende boodschap.

In de tweede ronde werd het spel opnieuw gespeeld. Dit keer was er de mogelijkheid om, wanneer je won, je tegenstander te bestraffen door op een knop te drukken en hem een luid en pijnlijk geluid toe te dienen. Wat bleek? De kinderen in de experimentele groep speelden nu veel agressiever en elke keer als ze een spelletje wonnen, drukten ze op de strafknop. Alsof ze het de tegenstander kwalijk namen en hem als schuldige zagen voor het feit dat ze zo beschaamd uit die eerste ronde kwamen. Dat heeft te maken met het externaliserend reactiepatroon dat schaamte kan oproepen: om te voorkomen dat het de eigen zelfwaarde aantast, wordt de schaamte op iemand anders gericht, die de schuld krijgt van de pijnlijke ervaring. Belangrijke nuance wel: uit het onderzoek bleek dat die agressie zeker niet bij alle kinderen getriggerd wordt; het zelfbeeld en narcistische trekjes zijn bepalend.

Ik ben schaamte

Kinderen beschikken nog niet over dezelfde strategieën als volwassenen om hun emoties te regelen, waardoor het voor hen mindervanzelfsprekend is om met dit gevoel

om te gaan. Hierdoor zal een kind manifester tonen dat het beschaamd is door bijvoorbeeld weg te lopen of de handen voor het gezicht te slaan. Voor kinderen met een laag zelfbeeld is schaamte extra pijnlijk, omdat hun gevoel van eigenwaarde zo afhankelijk is van hoe goed ze het doen in een bepaald domein van hun leven. Het hangt bijvoorbeeld sterk samen met hun uiterlijk, hun prestaties op school of in de sportclub. Doordat het kind zich zo toelegt op een enkel aspect van zijn leven, kan zijn gevoel van eigenwaarde helemaal ineen zakken wanneer het eens niet goed gaat. Wanneer z'n punten minder goed zijn dan verwacht bijvoorbeeld, of wanneer het een belangrijke match verloor. Het kan dan zodanig van streek geraken dat het risico bestaat op een soort chronische schaamte: ze wordt een deel van het kind.

Over die schaamte, die kinderen, maar ook volwassenen als een schaduw achtervolgt, schreef auteur Bernard Dewulf overigens een prachtige tekst voor de catalogus bij de tentoonstelling. "Deze schaamte is iets wat ik ben. Misschien is ze met de jaren verzameld fijn stof van alle kleine en grotere schaamten. Misschien is ze iets chronisch geworden, zoals sommige hoofdpijn. Misschien kijken alle blikken die mij ooit hebben beoordeeld, betrappt of vernederd mij nu samen uit één kattenog aan, ergens in mijn vochtige duisternis van binnen."

DE SPEELTIJD, MAAK ER SPEL VAN!

De tijd van de speelkoer, die stenen woestijn waarop kinderen speelden, lijkt stilaan voorbij. Scholen dromen volop van meer groen, uitdagende plekken en geborgen hoekjes, vanuit het inzicht dat de speeltijd er toe doet. Kriebelt het ook bij u om die speelruimte aan te pakken? Met een nieuwe [tool](#) helpen we u graag op weg.

Door Johan Meire

Om twee redenen is de schoolspeelplaats belangrijker dan ooit. 'Gewoon buiten spelen' blijft zonder meer een favoriete bezigheid van kinderen, maar het spreekt niet altijd vanzelf om daar in hun eigen buurt nog ruimte én andere kinderen voor te vinden. Op de speelplaats zijn die er wel. Het is bovendien de plek bij uitstek waar kinderen met elkaar kunnen spelen zonder dat dit door anderen wordt georganiseerd. Ze verzinnen zelf regels, verdelen rollen, improviseren, onderhandelen... Ze moeten zelf hun spel zien te maken, en dat doen ze: van voetballen en tikkertje over eigen dansjes en imitaties van The Voice, tot zelfverzonnen spelletjes als 'adoptie' en 'zombie'.

Toch spreekt dit niet zó vanzelf. Kinderen zullen altijd wel spelen, maar een goede speelplaats en een veelzijdig terrein dagen hen uit tot rijke, intense vormen van spel. Divers spel is een teken van kwaliteit, en een goed doordachte speelplaats kan daar enorm toe bijdragen.

Speeltijd is ook vriendentijd: dé tijd om met elkaar te babbelen, dingen met elkaar te delen en vrienden te maken. Tegelijk zijn er veel en heel verschillende kinderen samen op een beperkte ruimte. Onvermijdelijk ontstaan er conflicten. Wondermiddelen daartegen bestaan niet, maar een school kan wel inspelen op die drukte met een doordachte organisatie van speeltijd en toezicht, én een inrichting die structuur geeft aan spel, gesprek en beweging.

DE SPEELTIJD MAAK ER SPEL VAN!

Een tool: vanuit inzicht naar verandering

Op basis van onderzoek naar de beleving van schoolspeelplaatsen, ontwikkelden we een [handige tool](#) die u gratis kunt downloaden. Net omdat de speeltijd zo belangrijk is voor kinderen, kozen we er resoluut voor om de speelplaats te bekijken vanuit hun perspectief. In zes stappen krijgt u inzicht in hoe kinderen de speelplaats gebruiken en beleven, en waar daarin de kansen en knelpunten liggen.

Een speelplaats is niet zomaar de ruimte tussen de schoolgebouwen. Er zijn altijd verschillende soorten plekken. Drukke en bijna-rustige, open en verborgen plekken. Plekken bedoeld voor bepaald spel, of voor diverse spellen door elkaar. Plekken die door zowat alle kinderen worden gebruikt, plekken die toegeëigend lijken door bepaalde leeftijden. Plekken van conflict die tegelijk ook veel betekenis hebben.

De publicatie nodigt uit om net dit grondig te bekijken. Is het echt zó duidelijk wat kinderen allemaal doen en niet doen op de speelplaats? Weten we in welke formele en informele zones de speelplaats is ingedeeld? Hoe bewegen ze zich van de ene zone naar de andere en hoe doorkruisen ze daarbij elkaars spel? Waar vinden kinderen rust en geborgenheid, waar kan het er ruiger aan toe gaan, en waar vinden nieuwe ontmoetingen plaats?

Hierover een helder beeld krijgen, biedt inzicht in wat kinderen allemaal op een speelplaats zoeken en waar ze nog een steuntje kunnen gebruiken. Kleinschalige of meer uitgebreide ingrepen kunnen komaf helpen maken met wat niet goed loopt, zodat elk kind uiteindelijk zijn plek op die speelplaats vindt.

COLOFON

QuaJong, de wereld volgens kinderen en jongeren wordt 3x per jaar digitaal verspreid.

U kunt zich gratis abonneren via www.k-s.be

Daar kan u zich ook aanmelden voor het e-zine Kind & Ruimte.

Contactgegevens:
Nijverheidsstraat 10
1000 Brussel
02 894 74 61
info@k-s.be

Verantwoordelijke uitgever
An Piessens

Werkten mee aan dit nummer
Johan Meire, An Piessens, Hans Berten, Justine Rooze en
Kaat Schaubroeck (coördinatie).

Overname van artikels uit QuaJong is geen probleem, mits
expliciete bronvermelding.

Foto's, filmpjes en andere grafische elementen worden door
het auteursrecht beschermd. Wil u ze reproduceren, dan
moet u hiervoor de uitdrukkelijke schriftelijke toestemming
hebben van QuaJong.

